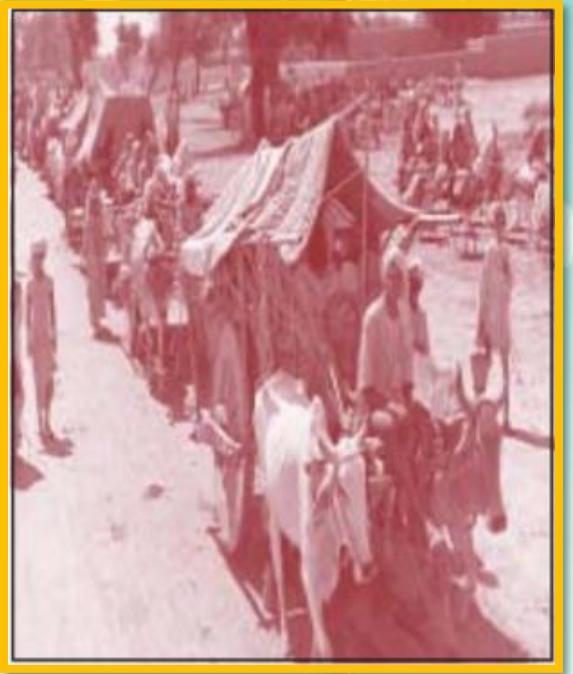

ધોરણ - ૮

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - ૮

સ્વતંત્રતા પછીનું ભારત

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 ખાલી જગ્યા પૂરો :

- (1) હિંદના વિભાજન માટે બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટે હિંદ સ્વતંત્ર્ય ધારો
પસાર કર્યો હતો.
- (2) ગુજરાતના પ્રથમ મુખ્યમંત્રી ડૉ. જીવરાજ મહેતા હતા.
- (3) હાલ આયોજનપંચ નીતિઆયોગ તરીકે ઓળખાય છે.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-બે વાક્યમાં લખો :

(1) ભારત ક્યારે સ્વતંત્ર થયું ?

➤ ભારતદેશ 15 ઓગસ્ટ, 1947ના રોજ સ્વતંત્ર થયો.

(2) રાજ્ય પુનઃરચના પંચના અધ્યક્ષ કોણ હતા ?

➤ રાજ્ય પુનઃરચના પંચના અધ્યક્ષ સર્વોચ્ચ અદાલતના પૂર્વ

ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. ફિલલખલી હતા.

(3) ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના ક્યારે કરવામાં આવી ?

➤ ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના 1 મે, 1960 ના રોજ કરવામાં આવી.

પ્રશ્ન : 3 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ટૂંકમાં લખો :

(1) સ્વતંત્ર ભારતની સામે કયા-કયા પડકારો હતા ?

► સ્વતંત્ર ભારતની સામે નીચે મુજબના પડકારો હતા :

► (1) અખંડ હિન્દુસ્તાનના ભાગલા થતાં ભારત અને પાકિસ્તાન એમ બે રાષ્ટ્રો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. પાકિસ્તાને પોતાના દેશમાંથી બિનમુસ્લિમોને હાંકી કાઢવાની નીતિ અપનાવતાં લગભગ 80 લાખ શરણાથીઓ પાકિસ્તાનથી ભારત આવ્યા હતા. એ શરણાથીઓને ભારતમાં સમાવવા અને તેમને રોજગારી આપવી.

- (2) આજાદી મળી તે સમયે ભારતમાં નાનાં મોટાં 562 જેટલાં દેશી રાજ્યો હતાં. એ રાજ્યોનું એકીકરણ કરી તેમને ભારતસંઘ સાથે જોડવા માટે તેમને સહમત કરવાં.
- (3) દેશની પ્રજાની અપેક્ષાઓ અને આકાંક્ષાઓ સંતોષી શકે તેવું રાજ્ય બંધારણ ઘડવું અને રાજકીય વ્યવસ્થા બનાવવી.
- (4) ઈ. સ. 1947માં ભારતની વસ્તી લગભગ 35 કરોડ જેટલી હતી. એ વસ્તી ભાષા, પહેરવેશ, ધર્મ, પ્રદેશ અને સાંસ્કૃતિક બાબતોમાં લિન્ગતાઓ ધરાવતી હતી. અનેક વિવિધતા ધરાવતી એ પ્રજામાં રાષ્ટ્રીય એકતાની ભાવના જગાડી રાષ્ટ્રીય વિકાસ કરવો.

- (5) આજાઈના સમયે દેશની વસ્તીનો મોટો સમુદ્ધાય ગામડાંમાં રહેતો હતો અને ઘેતી કરતો હતો. એ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ઘેતીની અને ઘેતી સાથે જોડાયેલી રોજગારીની વિકટ સમસ્યાઓ હતી.
- (6) દેશના શહેરી વિસ્તારોમાં ગંદકી, ગીય વસવાટો, ગરીબી, શિક્ષણ અને આરોગ્યલક્ષી સવલતોનો અભાવ વગેરે સમસ્યાઓ હતી.

(2) જૂનાગઢનું ભારતસંધ સાથે જોડાણ ક્યારે કરવામાં આવ્યું ?

► જૂનાગઢના નવાબે પોતાના રાજ્યનું પાકિસ્તાન સાથે જોડાણ કર્યું. પાકિસ્તાને તેને મંજૂર કર્યું. તેના વિરોધમાં મુંબઈમાં જૂનાગઢના નાગરિકોએ જૂનાગઢને ભારતીય સંઘમાં જોડાવા માટે 'આરજી હક્કમત'ની સ્થાપના કરી. સૌરાષ્ટ્રનાં લગભગ બધાં રાજ્યો અને લોકોએ નવાબના પાકિસ્તાન સાથેના જોડાણનો ભારે વિરોધ કર્યો. જૂનાગઢના નવાબે રાજ્યની પ્રજાને ત્રાસ આપવા માંડ્યો. સરદાર પટેલે જૂનાગઢના નવાબ સામે પગલાં લેવાનું નક્કી કર્યું.

► ભારતના સૈન્ય જૂનાગઢને ચોતરફથી ઘેરી લીધું. આપરે નવાબ પોતાની સલામતી માટે પાકિસ્તાન ભાગી ગયો. ભારત સરકારે જૂનાગઢનો કબજો લીધો. એ પછી લોકમત લેવાતાં લોકોએ પ્રચંડ બહુમતીથી જૂનાગઢને સંપૂર્ણપણે ભારતસંધ સાથેના જોડાણને સમર્થન આપ્યું. આમ, સરદાર પટેલની કુનેહ અને જૂનાગઢના નાગરિકોની પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિ વડે જૂનાગઢનું ભારતસંધ સાથે જોડાણ - વિલીનીકરણ કરવામાં આવ્યું.

(3) અવકાશ વિજ્ઞાનક્ષેત્રે ભારતે સાધેલ પ્રગતિની નોંધ લખો.

➤ ભારતે અવકાશ સંશોધન ક્ષેત્રે અસાધારણ સિદ્ધિઓ મેળવી છે.
ભારતે આર્યાબદ્ધ, ભાસ્કર, રોહિણી, SROSS-C2, GSLV-FO2, સંચાર
ઉપગ્રહ જુસેટ-12 જેવા ઉપગ્રહો સફળતાપૂર્વક અવકાશમાં
છોડ્યા છે. ભારતે અવકાશમાં ઉપગ્રહો છોડવા માટે વિશિષ્ટ
પ્રકારના GSLV (ગ્રીયોસિન્જોનાસ સેટેલાઇટ લોન્ચ હીક્ટ) તૈયાર
કર્યા છે.

➤ 5 નવેમ્બર, 2013ના રોજ ભારતના વૈજ્ઞાનિકોએ સફળતાપૂર્વક મંગળયાન છોડ્યું હતું. આમ, ભારતે છોડેલા ઉપગ્રહો, મંગળ ગૃહ પર પહોંચવા માટેનું મંગળ અભિયાન તેમજ ઉપગ્રહો છોડવામાં સાધેલ સંપૂર્ણ સ્વાવલંબન વગેરે ભારતની વિશિષ્ટ અને નોંધપાત્ર સિદ્ધિઓ રહી છે.

પ્રશ્ન : 4 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર સવિસ્તર લખો :

(1) દેશી રાજ્યોના એકીકરણ અને વિલીનીકરણ વિશે માહિતી આપો.

➤ સ્વરાજ્ય મળ્યું ત્યારે ભારતમાં નાનાં-મોટાં મળીને 562 જેટલાં દેશી રાજ્યો હતાં. કમીર, હૈદરાબાદ અને મૈસુર મોટાં રાજ્યો હતાં. બધાં દેશી રાજ્યોના રાજાઓ અને નવાબોને ભારતસંઘમાં જોડાવા માટે સમજાવવા એ ખૂબ મોટું અને ભગીરથ કાર્ય હતું. આઝાદી પ્રાપ્ત થતાં સૌપ્રથમ ભાવનગરના મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહે ભાવનગરમાં 'જવાબદાર સરકાર'નો શુભ આરંભ કર્યો. સરદાર પટેલના પ્રથનોથી સંયુક્ત સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થતાં ભાવનગર રાજ્ય 15 ફેબ્રુઆરી 1948માં તેમાં વિલીન થઈ ગયું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચનાની એ ઘટનાને જવાહરલાલ નેહરુએ 'સમકાલીન ઇતિહાસનું સૌથી વિશેષ નોંધપાત્ર એકીકરણ' ગણાવ્યું.

➤ સ્વાતંત્ર્યા મેળવ્યા પછી તલકાલીન નાયબ વડા પ્રધાન અને ગૃહપ્રધાન વલ્લભભાઈ પટેલે દેશી રાજ્યોના રાજાઓને અપીલ કરી કે તેમના શાસન હેઠળની પ્રજા અને ભારતસંઘના હિતમાં તેઓ પોતાનાં રાજ્યોનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરે અને એક મજબૂત, અખંડ અને સમૃદ્ધ ભારતનો પાયો નાખવામાં પોતાની સંમતિ આપે. સરદાર પટેલ બિહારી તેમના સચિવ વી. પી. મેનનની મદદથી દેશી રાજ્યો માટે એક ‘જોડાણાખત’ અને ‘જૈસે શે કરાર’નો મુસદી તૈયાર કર્યો. સરદાર પટેલે વ્યવહાર બુદ્ધિથી લગભગ બધાં દેશી રાજ્યોની ભારતસંઘમાં વિલીનીકરણની પ્રક્રિયા શરૂ કરી.

- તેમણે ભારત સરકાર વતી રાજખોને તેમનાં સાલિયાણાં, ૬૨૪જો, હકો અને સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ હિતોના રક્ષણની ખાતરી આપી.
- કશ્મીર, જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદના શાસકો સિવાયના બધા રાજખોએ જોડાણખત પર હસ્તાક્ષર કરી પોતાનાં રાજ્યો અને રિયાસતોને ભારતસંઘ સાથે જોડી દીધાં.
- હૈદરાબાદના નિઝામ સામે ‘પોલીસ પગલું ભરી તેના હિતોના રક્ષણની બાંહેધરી આપી, હૈદરાબાદને ભારતસંઘ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું.
- હૈદરાબાદના વિલીનીકરણમાં શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી.

- જૂનાગઢના નવાਬ સામે લશ્કરી કાર્યવાહી તેમજ પ્રજાની પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિ વડે જૂનાગઢને ભારતસંઘ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યું.
- ભારતને સ્વરાજ્ય મળ્યું તે સમયે કશ્મીરના મહારાજા હરિસિંહ ડોગરાએ ભારત સાથેના જોડાણખત પર સહી કરી ન હતી. એ દરમિયાન પાકિસ્તાને કશ્મીરને પોતાની સાથે જોડવા માટે કશ્મીર પર આકમણ કર્યું. રાજા હરિસિંહને તાબડતોબ જોડાણખત પર સહી કરી. એ પછી ભારત સરકારે કશ્મીરમાં તાત્કાલિક ધોરણે લશ્કર મોકલીને આકમણખોરોને નસાડી મૂક્યા. પરંતુ એ દરમિયાન પાકિસ્તાને કશ્મીરના ત્રીજા ભાગ પર ગેરકાયદેસર લશ્કરી કબજો જમાવ્યો હતો.

(2) પંચવર્ષીય યોજનાઓથી થયેલ આર્થિક વિકાસ વિશે માહિતી આપો.

- ઈ. સ. 1950માં ભારત સરકારે બંધારણનાં ધ્યેયો અને આદશોને ચરિતાર્થ કરવા આયોજનપંચની રચના કરી. એ આયોજનપંચ આજે 'નીતિઆયોગ' તરીકે ઓળખાય છે. નીતિઆયોગ ભારતનું લાંબા ગાળાનું અને ટ્રેક ગાળાનું આર્થિક આયોજન કરેલ છે.
- (1) ભારતના આર્થિક આયોજનના મુખ્ય ઉદેશ્યોમાં દેશનો ઝડપી આર્થિક વિકાસ અને વૃદ્ધિ, આર્થિક અસમાનતામાં ઘટાડો, ગરીબી ઘટાડવી, પૂર્ણ રોજગારી પ્રાપ્ત કરવી, સ્વાવલંબન, ભાવસ્થિરતા, શૈક્ષણિક વિકાસ વગેરેને સિદ્ધ કરવા પંચવર્ષીય યોજનાઓ શરૂ કરવામાં આવી છે.

- (2) ઈ. સ. 1951થી 1956નાં વધો દરમિયાન પ્રથમ પંચવર્ષીય યોજના શરૂ કરવામાં આવી હતી. પંચવર્ષીય યોજનાઓના સમયગાળા દરમિયાન આયોજનબદ્ધ આર્થિક વિકાસના પ્રયત્નો થયાં.
- (3) ઓધોગિક વિકાસના હેતુથી ભારે અને પાયાના ઉદ્ઘોગો સ્થાપવામાં આવ્યા, પરિણામે ઓધોગિક ઉત્પાદનમાં દેશ મહદુંખંશે સ્વાવલંબી બન્યો છે.
- (4) કૃષિક્ષેત્રે કરેલા સુધારાઓને કારણે દેશ અને ઉત્પાદનમાં સ્વાવલંબી બન્યો છે. એટલું જ નહિ, આજે દેશમાંથી અનાજની નિકાસ થાય છે. આ ઘટના 'હરિયાળી કાંતિ' કહેવાય છે.

- (5) દ્વાધ ઉત્પાદનમાં શેત કાંતિ અને તેલીબિયાંનાં ઉત્પાદનમાં પીળી કાંતિ દ્વારા ઉત્પાદન વધારવાની દિશામાં વિકાસકીય પગલાંઓ ભરવામાં આવેલ છે.
- (6) દેશમાંથી ગરીબી અને આર્થિક અસમાનતા ઘટાડવા ગરીબીનિવારણના અનેક કાર્યક્રમો અમલમાં મુકવામાં આવ્યા છે.
- (7) પંચવર્ષીય યોજનાઓના પરિણામ સ્વરૂપે આજે રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાઈઠ આવકમાં વધારો થયો છે.

- (8) ગરીબી ઘટાડવા, આવકની અસમાનતા ઘટાડવા, રોજગારીની તકો વધારવા, શિક્ષણનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવા, ગરીબોને આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ આપવા વગેરે માટે સરકાર પ્રયત્નશીલ રહી છે.
- (9) પંચવર્ષીય યોજનાના આરોગ્યલક્ષી કાર્યક્રમોને લીધે દેશની પ્રજાના આરોગ્યમાં અને સરેરાશ આયુષ્યમાં સુધારો થયો છે. દેશમાંથી શીતળાનો રોગ નાભૂદ થયો છે. બાળ આરોગ્ય અને બાળ મૃત્યુદરમાં ઘટાડો થયો છે.
- (10) શિક્ષણના પ્રમાણમાં વધારો થવાથી સાક્ષરતાના દરમાં વધારો થયો છે.

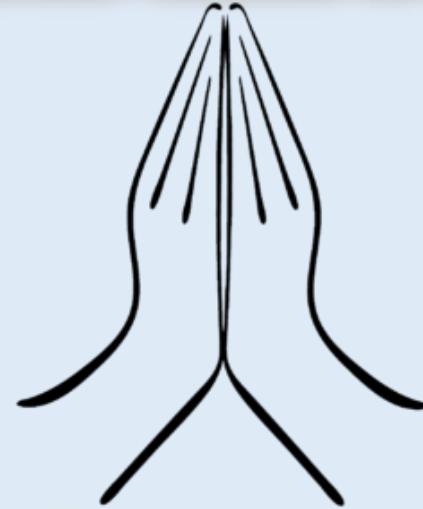
(3) આઝાદી પછીનાં વર્ષોમાં ભારતે સાધેલી પ્રગતિ વિશે ટ્રંકમાં માહિતી આપો.

➤ ભારતે લોકશાહી આદશોને જુવંત રાખેલ છે. તે એક ગૌરવપ્રદ ઉપલબ્ધ છે. આઝાદીથી અત્યાર સુધી લોકસભા, રાજ્યસભા, વિધાનસભાઓ અને સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓની ચૂંટણીઓ સફળતાપૂર્વક પૂર્ણ થઈ છે. દેશના નાગરિકોને પુષ્ટવય મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. ભારતમાં મૂળભૂત અધિકારોનું યથાર્થ પાલન થાય છે. ભારતમાં પ્રેસ સ્વાતંત્ર્ય છે. નિષ્પક્ષ અને તટસ્થ ન્યાયતંત્ર છે. દેશમાં ભાષાકીય અને ધાર્મિક વિવિધતા તથા પ્રાદેશિક અસમાનતાઓ હોવા છતાં રાષ્ટ્રીય એકતા પ્રવર્તે છે.

➤ વિશ્વના અન્ય વિકાસશીલ દેશોની તુલનાએ ભારતે આજાઈ પછીનાં વખોમાં વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રે અભૂતપૂર્વ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરીને વિકસિત દેશોની સાથે બરોબરી કરી છે. મર્યાદિત અને અલ્પ સાધનો, સાક્ષરતાનું ઓછું પ્રમાણ વગેરે સમસ્યાઓ હોવા છતાં ભારતે આ ક્ષેત્રે સાધેલો વિકાસ અદ્વિતીય છે. પરમાણુ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો શાંતિમય ઉપયોગ અને તેના દ્વારા વિકાસની પ્રક્રિયામાં ભારતે નોંધપાત્ર પ્રગતિ સાધી છે. ઇલેક્ટ્રોનિક્સ, ઊર્જા, લોઝંડ-પોલાદ, ટેલિકોમ્યુનિકેશન, રાસાયણિક ખાતરો, સિમેન્ટ, પેટ્રોકેમિકલ્સ વગેરે ક્ષેત્રોમાં ભારતે હરણફળ ભરી છે.

► ભારતે અવકાશ સંશોધન ક્ષેત્રે અસાધારણ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. ભારતે 'આર્યાલ્ટ્રુ', 'ભાસ્કર', 'રોહિણી' જેવા ઉપગ્રહો અવકાશમાં છોડ્યા તેમજ અવકાશમાં ઉપગ્રહો છોડવા માટેનાં વીકલ 'GSLV' (અર્થી સિન્કોનાસ સેટેલાઇટ લોન્ચ વહીકલ) વિકસાવ્યાં છે. મંગળ ગૃહ પર પહોંચવા માટેનું મંગળ અભિયાન અને ઉપગ્રહો છોડવામાં સાધેલું સંપૂર્ણ સ્વાવલંબન વગેરે ભારતની વિશિષ્ટ અને નોંધપાત્ર સિદ્ધિઓ રહી છે. વિશ્વના દેશોએ પણ ભારતીય સિદ્ધિઓની નોંધ લીધી છે. આમ, આજાદી પછીનાં વર્ષોમાં ભારતે અપ્રતિમ પ્રગતિ સાધી છે.

THANKS

FOR WATCHING